

Katarina Horvat-Levaj

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Od baroknog klasicizma do neoklasicizma Stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 24. 10. 2000.

Sažetak

Stilske karakteristike klasicizma javljaju se u reprezentativnoj stambenoj arhitekturi Dubrovnika tijekom druge polovine 18. stoljeća, proistekavši iz baroknoga graditeljskog nasljeđa, kako u pogledu oblikovanja arhitektonske plastike, tako i u smislu unutrašnje organizacije, utemeljene na sintezi dvaju osnovnih tipova dubrovačkih baroknih palača. Tako formirana rješenja traju i nakon pada Dubrovačke Republike, uz tek iznimna izdvajanja pojedinih djela, poput projekta arhitekta Marina Borianija za adaptaciju nekadašnje palače

Bassegli (1817. g.). Dugom primjenom jednakih tlocrtnih rješenja i arhitektonske plastike, klasicizam unutar zidina Dubrovnika prelazi potom gotovo direktno u neoklasicizam druge polovine 19. stoljeća, kako to svjedoče sačuvana zdanja i bogata arhivska građa fonda Građevinski planovi općine Dubrovnik, pohranjena u Državnom arhivu Dubrovnika. Takav oblikovni kontinuitet razlogom je da je Dubrovnik u tolikoj mjeri sačuvao jasno prepoznatljivim svoj vizualni identitet.

Ova studija* o pojavi klasicizma u stambenoj arhitekturi Dubrovnika tijekom druge polovine 18. stoljeća i njegovoj postupnoj transformaciji u neoklasicizam 19. stoljeća proistekla je iz istraživanja baroknih palača unutar zidina grada, nastalih u razdoblju od potresa 1667. godine do pada Dubrovačke Republike 1808. godine.¹ Osim uvida u građevnu strukturu palača, to je istraživanje bilo potkrepljeno i pregledom različitih arhivskih fondova u *Državnom arhivu Dubrovnika*, a posebno onog *Građevinski planovi općine Dubrovnik* (1837–1957. g.). No već i letimičan uvid u navedenu građu pokazuje da – kao što je donedavno i dubrovačko barokno stambeno graditeljstvo bilo potcijenjeno i neobrađeno u odnosu na starija, »značajnija« razdoblja – tako i arhitektura 19. stoljeća unutar gradskih zidina znači ne samo kvalitativno i kvantitativno značajnu cjelinu nego i nosi karakteristična obilježja mjesta (*genius loci*), izražena u osebnom prožimanju stilski naprednih i tradicionalnih težnji, jasno zamjetljivih u dubrovačkoj arhitekturi još od gotičko-renesansnog perioda.

Kako je to i inače karakteristično za umjetnost kasnog 18. stoljeća i prvih desetljeća 19. stoljeća u Hrvatskoj, a i u širem okolnom europskom području, barokne i klasicističke stilske osobine javljaju se i traju međusobno isprepletene, zadbivši u stručnoj terminologiji već dobro poznati sintagmatski naziv *barokni klasicizam*. U Dubrovniku situacija je

tim više specifična, što je tu barok, u nekim svojim vidovima, posebno oblikovanju eksterijera, prožet renesansnim nasljeđem, od ranog razdoblja prihvaćanja novog stila, pa sve do kasnobaroknog perioda u drugoj polovini 18. stoljeća, kada se taj *renesansni historicizam* postupno transformira u suvremeni klasicizam, koji potom daje bitno obilježje dubrovačkoj arhitekturi dugo u 19. stoljeće. Stoga, da bi se lakše shvatila klasicistička stambena arhitektura Dubrovnika, potrebno je ukratko istaknuti neke značajke barokne izgradnje koja joj je prethodila i koja ju je u tipološkom smislu predodredila.

Barokna stambena arhitektura Dubrovnika formirana je u specifičnim okolnostima nakon potresa 1667. godine, čime su bitno uvjetovana i njezina osnovna obilježja. Naime, nužnost brze obnove razrušenoga grada omogućila je zadržavanje srednjovjekovnoga urbanog rastera i gradnju na gotičko-renesansnim građevnim ostacima, rezultiravši jakim udjelom starijih elemenata u oblikovanju baroknih palača, posebno izrazitih na njihovim pročeljima, koja ponavljaju i rekonstruiraju renesansne plastične elemente.² K tome, promijenjene prostorne okolnosti poslije potresa omogućile su objedinjavanje većeg broja starijih čestica, čime je uvedena ne samo nova mjera reprezentativnih rezidencija i s tim povezan konforan način stanovanja nego je, štoviše, tako povećana prostornost omogućila najjasniju afirmaciju novoga stila

* Tekst je referat podnesen na Međunarodnom znanstvenom skupu *Arhitektura Dubrovnika nakon pada Republike*, održanom u Dubrovniku u studenom 1998. godine, u organizaciji *Međunarodnog središta hrvatskih sveučilišta*.

Palača Pucić, Pracatova 11, barokno stubište (foto: Milan Drmić)
Pucić Palace, Pracatova 11, baroque staircase (photograph by M. Drmić)

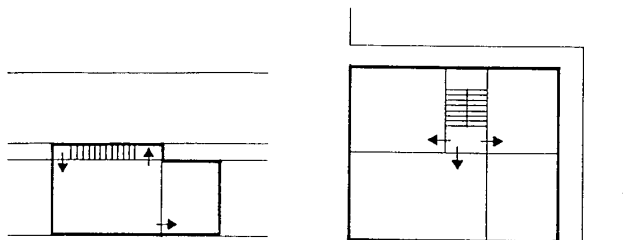
upravo na bitnoj razini koncepcije unutrašnjeg prostora. Arhitektonski element koji je u duhu novoga baroknog vremena najizrazitije preobrazio interijere dubrovačkih palača – njihova je vertikalna komunikacija.

Svojom organizacijom i postavom stubište je nakon potresa postalo jezgrom cjelokupnoga unutrašnjeg prostora, pokazujući ujedno najbolje temeljnu razliku između dviju osnovnih tipoloških grupacija prostorne organizacije baroknih palača – jedne utemeljene na gotičko-renesansnoj tradiciji (*tip palača sa stubište organizacijski vezanim s dvoranom*) i druge, nastale kao rezultat inovacija uvedenih nakon potresa izvana (*tip palača sa samostalno organiziranim stubište*). Stilski razvoj tih tipova tijekom 17. i 18. stoljeća nije tema ovoga rada, no za istraživanje klasicizma bitno je istaknuti da su se upravo u njihovoj završnoj sintezi tijekom druge polovine 18. stoljeća očitovale prve klasicističke stilске karakteristike u stambenoj arhitekturi Dubrovnika.

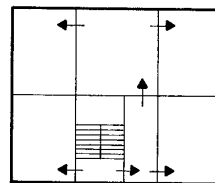
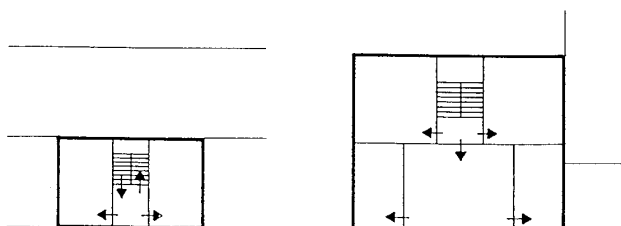
Naime, kod tradicionalnog tipa manjih palača i kuća, sa stubište vezanim na dvoranu koja služi kao veza između krakova, ta se središnja prolazna prostorija, zbog tipično kasnobarokne težnje oblikovanju intimnijih i komfornijih interijera, postupno smanjuje da bi u određenom trenutku, potkraj 18. stoljeća, izgubila karakter dvorane, postavši predsobljem, uz istodobno povećanje bočnih prostorija, te obavezno formiranje višekrakah rješenja kod začetno smještenih stubišta. Gledano u širem kontekstu, takva promjena prostornih proporcija ujedno znači i radikalni prijelaz iz izrazitog arhaizma (stubište u sklopu glavne dvorane) u jedno od najtipični-

DVA OSNOVNA TIPOVA DUBROVAČKIH PALAČA U RANOBAROKNOM RAZDOBLJU (karakteristični kat)

1. Palače sa stubište organizacijski vezanim s dvoranom
2. Palače sa samostalno organiziranim stubište

RAZVOJ I SINTEZA DVAJU TIPOVA PALAČA U RAZDOBLJU BAROKNOG KLASICIZMA (karakteristični kat)

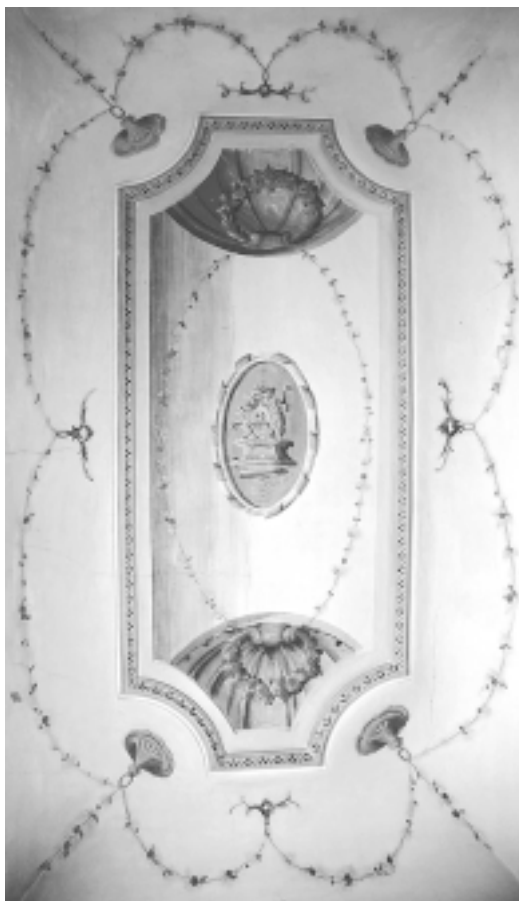

Shematski prikaz osnovnih tipova dubrovačkih baroknih palača i njihova sinteza u doba baroknog klasicizma (grafička obrada: Ivana Valjato-Vrus)

Outline of the main types of Dubrovnik baroque palaces and their synthesis in the period of baroque classicism (graphics by I. Valjato – Vrus)

jih baroknih i klasicističkih rješenja uopće – stubište u sklopu predvorja. Kod reprezentativnih dubrovačkih palača, pak, sa samostalno organiziranim stubištima, stubišni se podesti tijekom druge polovine 18. stoljeća povećavaju, čime je tek do punog izražaja mogla doći bogata scenična kasnobarokna raščlamba stubišta stupovima, lukovima i svodovima, sada i složenije riješenih s tri ili četiri kraka (umjesto ranija dva). Istodobno, napušta se karakteristično barokna *osovinska* koncepcija (s predvorjem i stubište postavljeno u središnjoj osi), a kao izrazita klasicistička inovacija uvode se različita predsoblja, formirana između reprezentativnih stubišta i dvorana.

No u oba navedena tipa palača, koji tako potkraj baroka postižu osebujnu sintezu, za razliku od ranije baroku svojstvene dinamične organizacije prostora, sada dolazi do oblikovanja izrazito simetričnih tlocrta, provedenih kroz sve etaže i izraženih na pročelju, što je jasno očitovanje novih klasicističkih stilskih stremljenja, prepoznatljivih i na ključnim obli-

Palača Vlaić, Od Sigurate 7, freska na svodu predvorja u prvom katu, 1782. godina (foto: Milan Drmić)
Vlaić Palace, Od Sigurate 7, frescos on the first floor entrance hall ceiling, 1782 (photograph by M. Drmić)

Palača Vlaić, Od Sigurate 7, freska na stropu dvorane u prvom katu, 1782. godina (foto: Milan Drmić)
Vlaić Palace, Od Sigurate 7, frescos on the first floor hall ceiling, 1782 (photograph by M. Drmić)

Palača Vlaić, Od Sigurate 7, detalji freske na stropu dvorane (foto: Milan Drmić)
Vlaić Palace, Od Sigurate 7, fresco detail on the ceiling of the hall (photograph by M. Drmić)

Palača Kerša, Od Sigurate 1, predvorje u prvom katu (prije razaranja u ratu 1991. godine) (foto: Krešimir Tadić)

Kerša Palace, Od Sigurate 1, entrance hall on the first floor (before its destruction during the 1991 war) (photograph by K. Tadić)

Palača Sorkočević na Placi, 1801. godina, pročelje (foto: Katarina Horvat-Levaj)

Sorkočević Palace at the Placa, facade, 1801 (photograph by K. Horvat-Levaj)

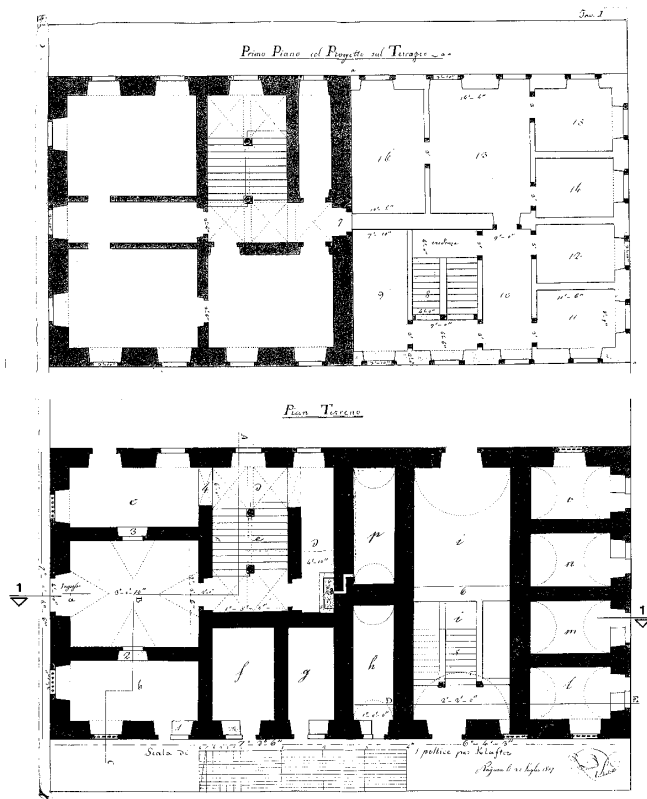
kovnim elementima interijera, ponajprije stubiština. Odrzi novoga klasicističkog ukusa vidljivi su i u oblikovanju vanjske arhitektonske plastike tih kuća iz druge polovine 18. stoljeća, koja postaje još plošnija, ili pak ponovno inspirirana lokalnim renesansnim predlošcima.

Među manjim rezidencijama tradicionalne organizacije stubišta za pojavu klasicizma u Dubrovniku od posebnog je značenja palača Vlaić u Ulici od Sigurate 7, podignuta ubrzo nakon potresa 1667. godine, ali iznutra radikalno renovirana 1782. godine.³ Njezin simetrični trodijelni tlocrt, sa središnjim trokrakim stubištem rastvorenim prema predsoblju sceničnim drvenim lukovima, karakterističan je za navedeno razdoblje kasnog 18. stoljeća, dok, međutim, osebujne klasicističke zidne slike francuskog ugođaja, izvedene na zrcalnim svodovima predsoblja i glavne dvorane, s nostalgичnim prikazima krajolika oplemenjenim antičkim ruševinama, te okružene girlandama, *puttima* i grbom vlasnika u *grisailles* tehnici, nemaju poznatih paralela na tom području.

Na visokoj kvalitativnoj razini, kod većih reprezentativnih palača, navedenu stilsko-tipološku transformaciju najbolje ilustrira ona na Placi u prvom nizu do franjevacu u Ulici od Sigurate 1 (s namjenom sjedišta Dubrovačkih ljetnih igara

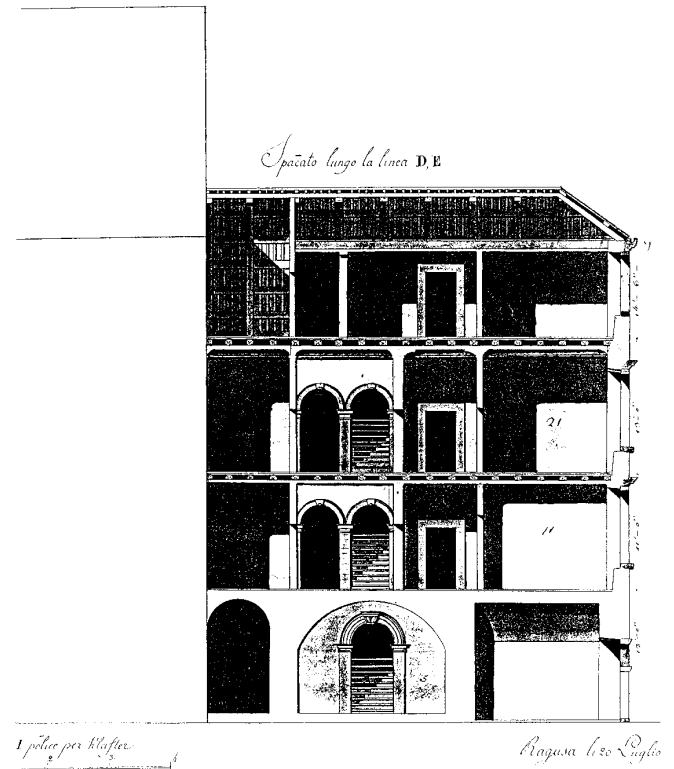
prije razaranja u ratu 1991. godine), a čiju je obnovu potkraj 18. stoljeća inicirala, po svemu sudeći, građanska obitelj Kerša.⁴ Bez većih intervencija na pročelju tom su prilikom dvije dvokatne ranobarokne kuće (u dva paralelna niza) spojene u jednu,⁵ sa zajedničkim stubištem unutar predvorja, raščlanjenim trostrukim, u dva reda postavljenim kamenim lukovima na toskanskim stupovima i polustupovima, izrazitih klasicističkih obilježja. U duhu novoga stila smanjena je tu, za barok tipična središnja *osovinska* organizacija, a povećana simetričnost u raspodjeli šesterodijelnog prostora, bogato opremljenog štukaturama i zidnim slikama.

Za klasicističku transformaciju drugoga baroknog tipa palača, sa samostalnim stubištem, ogledni pak primjer znači trokatna palača Nika Sorkočevića, podignuta 1801. godine sred Place, na mjestu srušene crkve Sv. Petra, Lovre i Andrije.⁶ Naime, iako su u skladu s tradicionalnim tlocrtnim rješenjem kuća na Placi, glavni ulaz i dvokrako stubište smješteni uz bočnu fasadu, cjelokupna prostorna organizacija⁷ ne samo da se odlikuje simetrijom nego je i između stubišta i dvorana oblikovana prijelazna zona s nizom predsoblja, koja znači za to vrijeme karakteristični doprinosi komforu stanovanja.⁸ I na vanjštini palače, u okviru već poznate osnovne dispozici-

Kuća Mihovila Čukića, ranije palača Bassegli, Ulica Cvijete Zuzorić 4, postojeće stanje barokne palače i projekt Marina Borianija za dogradnju terase iz 1817. godine, prizemlje i prvi kat (Državni arhiv Dubrovnik)

Mihovil Čukić's house, former Bassegli palace, Cvijete Zuzorić 4, current state of the baroque palace and Marino Boriani's project for the addition of a terrace, ground and first floor plan, 1817 (State Archive Dubrovnik)

Kuća Mihovila Čukića, projekt Marina Borianija za dogradnju iz 1817. godine, presjek (Državni arhiv Dubrovnik)

Mihovil Čukić's house, Marino Boriani's project for the construction of an extension, cross-section view, 1817 (State Archive Dubrovnik)

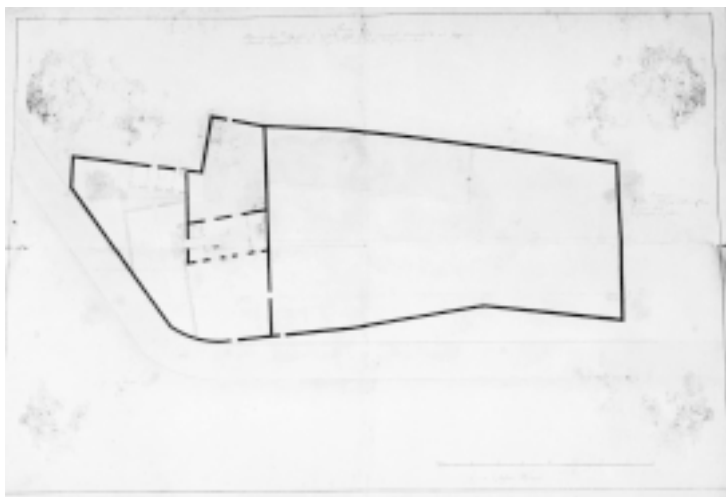
je pravokutnih otvora u pravilno razmaknute osi, sam plastični repertoar odaje tipično klasicistički oblikovni rječnik, koji još više dolazi do izražaja zahvaljujući glatkoj obradi pročelja fino obrađenim klesancima, i u koji se uspješno uklopio glavni portal, naglašene *neobarokne* plastične profilacije.

Nakon pada Republike navedeni visoki dometi baroknog klasicizma kasnog 18. stoljeća nisu mogli u povijesnoj jezgri Dubrovnika biti na odgovarajući način do kraja realizirani. Naime, osim kratkog zamiranja građevne djelatnosti zbog političkih previranja (Napoleonova okupacija, te potom uključenje u austrijsku državu),⁹ stupanj dovršenosti grada bio je takav da je ostalo malo mjesta za veće i reprezentativnije novogradnje, koje se u to doba usmjeravaju prvenstveno u prostranija predgrađa – Pile, Lapad i Gruž. Istodobno, postupnim mijenjanja socijalne strukture vlasnika, koji u većini slučajeva više nisu pripadnici dubrovačke vlastele, smanjuje se potreba podizanja reprezentativnih palača u gradu, a ustaljuje praksa sve učestalije gradnje kuća za najam (s više stanova). Pa ipak, na temelju arhivskih istraživanja (dr. Ivy Lentić-Kugli) izdvaja se tu opus jednoga tipičnog predstavnika klasicističkog stila prve polovine 19. stoljeća – arhitek-

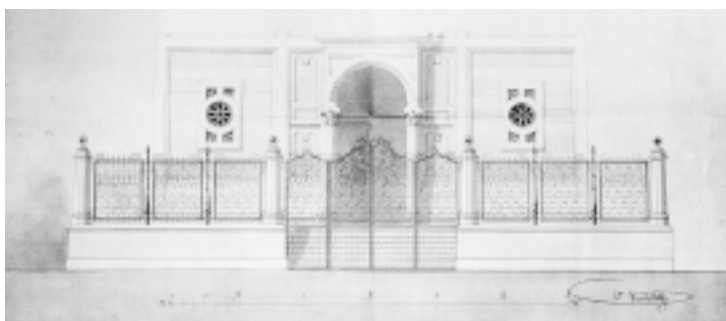
Kuća Mihovila Čukića, ranije palača Bassegli, Ulica Cvijete Zuzorić 4, pretpostavljeno izvorno barokno stanje i Borianijeva dogradnja iz 1817. godine, presjek (grafička obrada: Ivan Tenšek, Ivana Valjato-Vrus)

Mihovil Čukić's house, former Bassegli palace, Cvijete Zuzorić 4, presumed original baroque state and Boriani's extension, cross-section view, 1817 (graphics by I. Tenšek, I. Valjato-Vrus)

Klasicistička pravoslavna crkva i groblje na Boninovu, situacija s nekadašnjom palačom Gučetić (srušenom radi izgradnje crkve) (Arhiv pravoslavne crkve u Dubrovniku, foto: Krešimir Tadić)

Classicist Orthodox church and graveyard in Boninovo, position with the former Gučetić palace (levelled for the purpose of building the church) (Archive of the Orthodox church in Dubrovnik, photograph by K. Tadić)

Neobizantska pravoslavna crkva u Dubrovniku, projekt Emila Vecchietija iz 1865. godine, prizemna zona pročelja (Arhiv pravoslavne crkve u Dubrovniku, foto: Krešimir Tadić)

Neo-byzantine Orthodox church in Dubrovnik, project by Emil Vecchietti, ground-floor level of the facade, 1865 (Archive of the Orthodox church in Dubrovnik, photograph by K. Tadić)

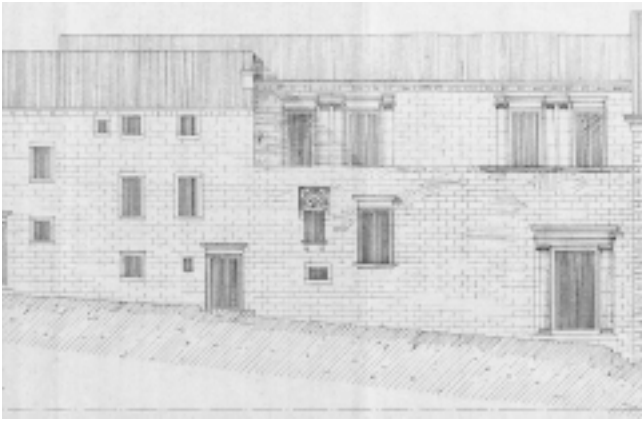
Klasicistička pravoslavna crkva, projekt Lorenza Vitelleschija iz 1828. godine, pročelje (Arhiv pravoslavne crkve u Dubrovniku, foto: Krešimir Tadić)

Classicist Orthodox church, project by Lorenzo Vitelleschi, facade, 1828, (Archive of the Orthodox church in Dubrovnik, photograph by K. Tadić)

ta Marina Borianija – angažiranog na izvedbi nekoliko rezidencija u gradu,¹⁰ ali i na, za tadašnje društvene prilike, karakterističnom preoblikovanju sakralnih građevina u svjetovne svrhe (adaptacija benediktinskog samostana Sv. Jakova na Višnjici u ubožnicu 1844. godine),¹¹ kao i podizanju crkava drugih konfesija (projektiranje temelja za neobizantsku pravoslavnu crkvu).¹²

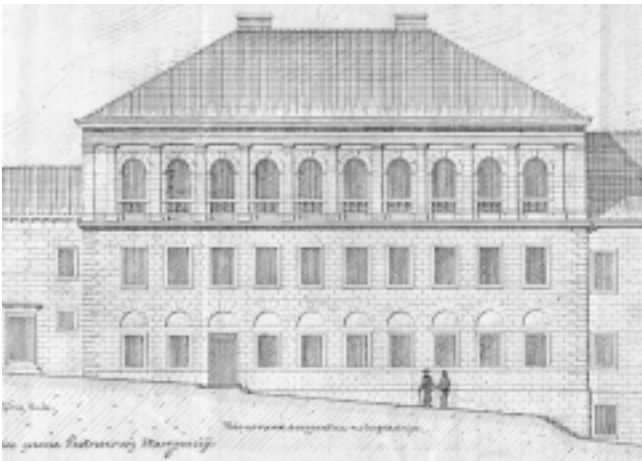
Među reprezentativnim Borianijevim rezidencijama ističe se ponajprije kuća Mihovila Čukića (omeđena Pracatovom, Kaboginom i Ulicom između polača), projektirana 1817. godine.¹³ Ta razmjerno velika dvokatna građevina, znači zapravo dogradnju na terasi jedne od najkvalitetnijih dubrovačkih baroknih palača, ranije u vlasništvu vlasteoske obitelji Bas-

segli (u Ulici Cvijete Zuzorić 4), podignute početkom 18. stoljeća prema projektu stranog majstora, tako da je zajedno s terasom zapremila cijeli pravokutni srednjovjekovni blok.¹⁴ Spomenuta Borianijeva dogradnja, iako je znatno narušila prostor baroknog sklopa ukidanjem terase, svojim pročeljima tako vješto kopira postojeću baroknu palaču¹⁵ da je čak u nekim ranijim studijama i sama bila datirana u početak 18. stoljeća.¹⁶ Njezina pak unutrašnja organizacija, kako to svjedoči sačuvani projekt, značajna je kao nastavak razvoja klasicističkog tipa palača sa samostalnim stubištem, ostvarenog početkom stoljeća u već spomenutoj Sorkočevićevoj rezidenciji na Placi. Naime, središnje smješteno dvokrako stubište, raščlanjeno klasicističkim dvojnimi lukovima na pilo-

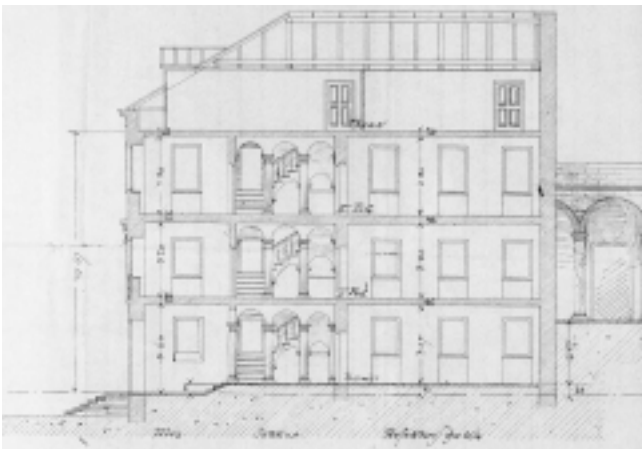
Renesansna palača u Sarakinoj ulici, arhitektonska snimka Josipa Vancaša iz 1897. godine, istočno pročelje prije pregradnje u zgradu sjemeništa (Državni arhiv Dubrovnik)

Renaissance palace in Sarakina street, architectural photograph by Josip Vancaš, east facade before conversion of the building into a seminary, 1897 (State Archive Dubrovnik)

Zgrada sjemeništa, projekt Josipa Vancaša iz 1897. godine, istočno pročelje (Državni arhiv Dubrovnik)

Seminary building, project by Josip Vancaš, east facade, 1897 (State archive Dubrovnik)

Zgrada sjemeništa, projekt Josipa Vancaša iz 1897. godine, presjek sa stubištem (Državni arhiv Dubrovnik)

Seminary building, project by Josip Vancaš, cross-section with the staircase, 1897 (State archive Dubrovnik)

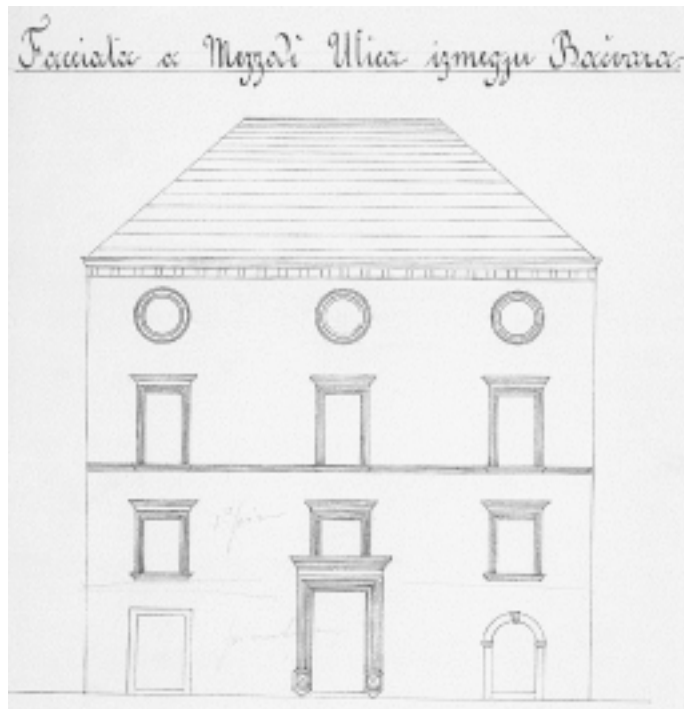
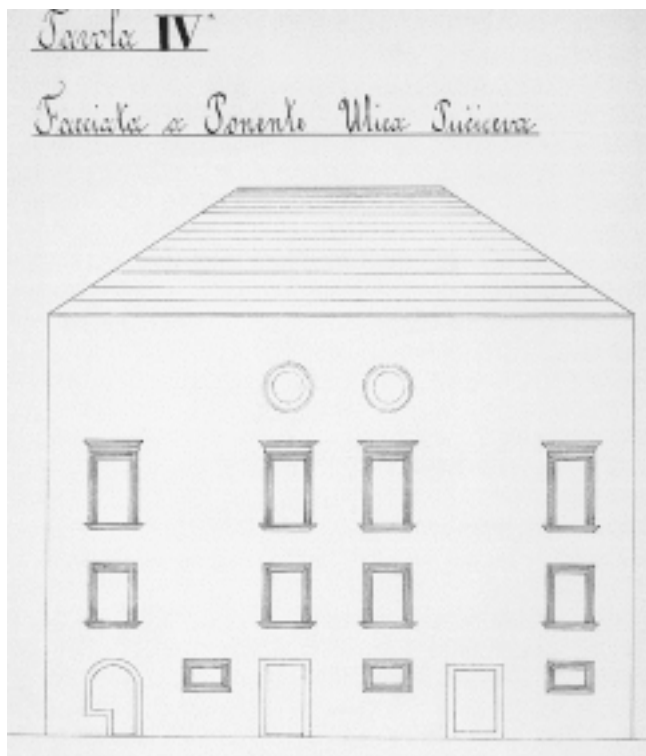
nima i pilastrima, nadopunjeno je na svakom katu i predsobljem, kroz koje se pristupa u glavnu dvoranu i okolne prostorijske. Današnja unutrašnja organizacija te kuće pokazuje, međutim, da je gradnja izvedena ne samo kasnije tijekom 19. stoljeća¹⁷ nego da ni najkvalitetnija Borianijsva dostignuća u pogledu smještaja i opreme stubišta nisu bila ostvarena.

Nasuprot tome, izgradnja manjih stambenih kuća tradicionalnog tipa, sa središnjim stubištem vezanim na predsoblje i simetričnim bočnim prostorijama, nastavlja se uveliko podizati unutar dubrovačkih zidina i nakon spomenutoga političkog preokreta. I tu jedno od ranijih rješenja – kuća Ilije Miletića podignuta u Ulici Cvijete Zuzorić 3 na mjestu vrta barokne palače Sorkočević – djelo je arhitekta Marina Borianija iz 1817. godine. Prepoznatljivi klasicistički arhitektonski oblici očituju se u dvojnim lukovima središnjega dvorkrakovog stubišta rastvorenog prema predsoblju između bočnih prostorija,¹⁸ dok su pročelja raščlanjena tradicionalnim otvorima. Kao posebnu zanimljivost valja napomenuti da je navedene Borianijeve projekte odobrio tadašnji gradski inženjer Lorenzo Vitelleschi, i sam istaknuti predstavnik klasicizma, kako to svjedoče njegovi projekti za javne i sakralne građevine,¹⁹ a ponajprije onaj za pravoslavnu crkvu iz 1828. godine, s elegantnim pročeljem artikuliranim velikim redom korintskih stupova (izvedenu u znatno pojednostavnjenom obliku na Boninovu).²⁰

Što se pak tiče kasnije stambene izgradnje Dubrovnika, uvid u postojeću arhitekturu i niz arhivskih nacrti, potpisanih od raznih građevinskih inženjera, pokazuje da su se slična volumno-prostorna rješenja primjenjivala u povijesnoj jezgri grada sve do kraja stoljeća.

Takvim svojim kontinuitetom klasicizam unutar zidina Dubrovnika prelazi zapravo direktno u neoklasicizam druge polovine 19. stoljeća. Afirmacija i drukčijih historicističkih stilova, koja se odvijala na visokoj razini u građevinama izvan zidina Dubrovnika, poput Maksimilijanova dvorca na Lokrumu, podignutog 1863–1867. godine u mješovitom stilu romantičnog historicizma²¹ ili neogotičkih vila na Pilama i Boninovu, predstavlja u samom gradu tek mali intermezzo ostvaren ponajprije djelovanjem arhitekta Emila Vecchiattija na građevinama javne i sakralne namjene.²² No oba njegova glavna djela – neorenesansna kulisna fasada Vijećnice uz Knežev dvor (1864. g.), izvedena rušenjem izvornoga gotičkog pročelja,²³ i neobizantska pravoslavna crkva (1865. g.), podignuta potkraj stoljeća na mjestu srušenih kuća i uništenoga Gundulićeva baroknog vrta,²⁴ predstavljaju i danas svojim oblikovnim rječnikom i volumnim gabaritima »strana tijela« u urbanom ambijentu Dubrovnika.

U tom kontekstu »iznimnih«, volumno predimenzioniranih, neostilskih ostvarenja u povijesnoj jezgri grada valja spomenuti i biskupsko sjemenište, podignuto prema projektu arhitekta Josipa Vancaša 1897/98. godine,²⁵ uz staru biskupsku palaču (između Sarakine i Stuline ulice), pod cijenu rušenja kvalitetne renesansne palače s atrijem (čije zatečeno stanje donosi Vancaš u svojim nacrtima).²⁶ Iako namjenom odudara od obrađivene teme stambene arhitekture, zgrada sjemeništa posebno je zanimljiva po originalnoj kombinaciji suvremenih neoklasicističkih stilskih oblika s elementima preuzetim iz dubrovačke stambene arhitekture (što kod pret-

Nekadašnja palača Gučetić, Od puča 6, stanje prije pregradnje u 19. stoljeću, zapadno i sjeverno pročelje (Državni arhiv Dubrovnik, foto: Milan Drmić)

Former Gučetić palace, Od puča 6, before reconstruction in the 19th century, west and north facades (State Archive Dubrovnik, photograph by M. Drmić)

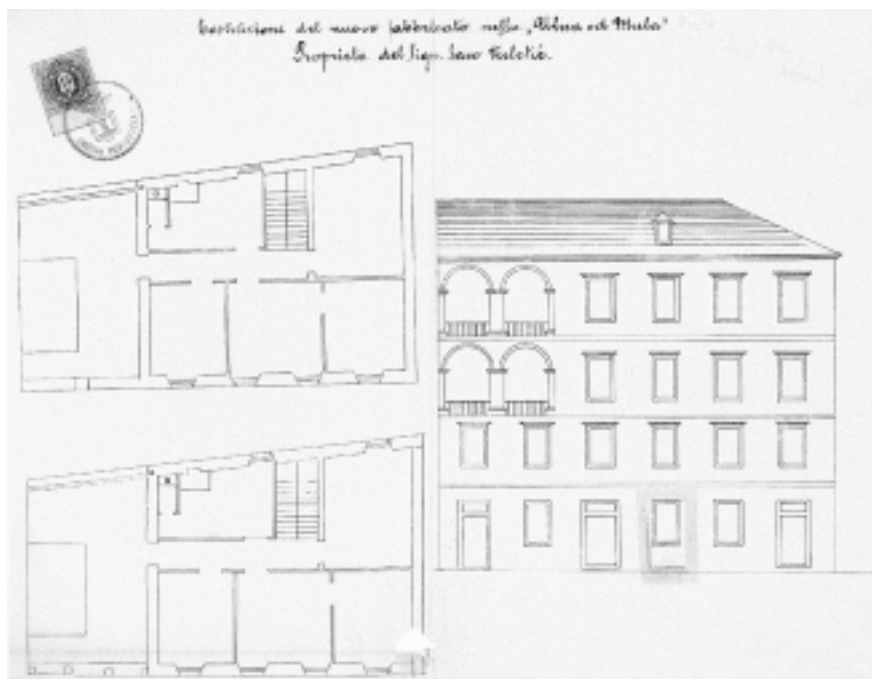
Nekadašnja palača Gučetić (kuća Nikole Boškovića), Od puča 6, projekt pregradnje iz 1893. godine, zapadno i južno pročelje (Državni arhiv Dubrovnik, foto: Milan Drmić)

Former Gučetić palace (Nikola Bošković's house), Od puča 6, project for reconstruction, west and south facades, 1893 (State Archive Dubrovnik, photograph by M. Drmić)

hodno spomenutih Vecchiattijevih građevina nije slučaj). Naime, uz karakteristično dubrovačko zadržavanje dijela starijih baroknih pročelja biskupske palače, vanjšina sjemeništa odlikuje se razrađenim neoklasicističkim sustavom raščlambe kojeg su glavni nosioci, kao i u dubrovačkoj renesansnoj arhitekturi, stilizirana rustika, pilastri i polukružne monofore. U unutrašnjosti, pak, izvedbom prostranoga četverokrakog stubišta s monumentalnim dorskim stupovima,

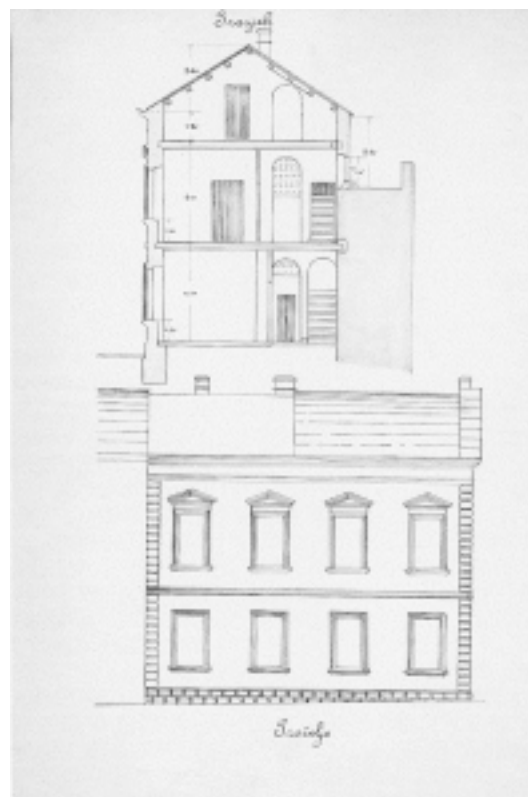
raspoređenim oko slobodnoga središnjeg prostora (između krakova), Vancaš oživljava dubrovačku baroknu tradiciju reprezentativnih vertikalnih komunikacija, koja je u stambenoj arhitekturi potkraj 19. stoljeća, čini se, već uveliko bila zaboravljena.

Kod suvremene stambene arhitekture, naime, i dalje je riječ uglavnom o adaptacijama, uz primjenu već prilično stereo-

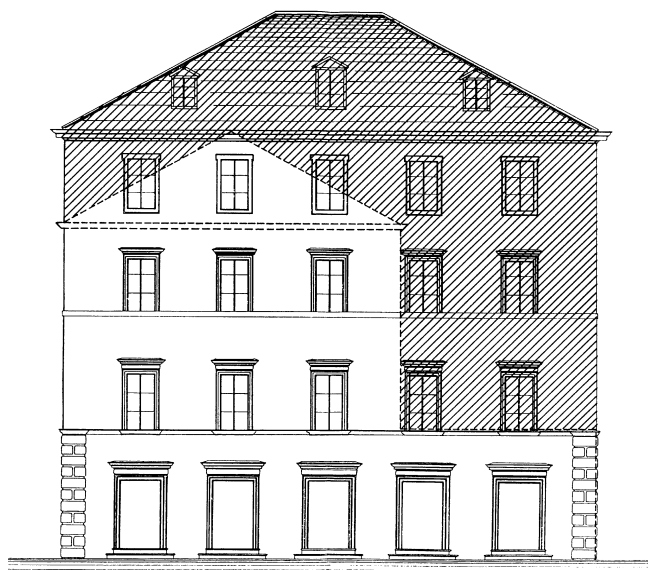
Kuća Vuletić, Kneza Damjana Jude 8, projekt iz 1892. godine, pročelje i tlocrt drugog kata (Državni arhiv Dubrovnik)

Vuletić house, Kneza Damjana Jude 8, facade and ground-plan of the second floor, 1892 (State Archive Dubrovnik)

Kuća Crkvinarstva Stolne crkve, Držičeva poljana 2, projekt iz 1904. godine, pročelje i presjek (Državni arhiv Dubrovnik)

House of the Churchhood of the Cathedral, Držičeva poljana 2, facade and cross-section view, 1904 (State Archive Dubrovnik)

Scala 1/100.
Ragusa, li 22 Gennaio 1904.

Kuća u Širokoj ulici 1, neizvedeni projekt preinake u poštu iz 1904. godine (Državni arhiv Dubrovnik), s naznakom originalnih gabarita barokne palače

House in Široka 1, un-realized project for the conversion into a post office, 1904 (State Archive Dubrovnik), with original dimensions of the baroque palace

tipnih unutrašnjih rješenja, s jednostavnim dvokrakim stubovima, hodnicima i nizovima prostorija. U tom kontekstu, za prikaz tadašnjih društvenih promjena možda je najzanimljivija pregradnja stare Gučetićeve palače s kazalištem u Ulici od puča 6. O izvornoj unutrašnjoj i vanjskoj organizaciji te osebujne barokne rezidencije (još 1837. godine u vlasništvu grofa Vladislava Gozze)²⁷ svjedoče pronađeni arhivski nacrti,²⁸ važni i za tematiku arhitekture 19. stoljeća jer bilje-

že naknadne klasicističke intervencije (okrugli okulusi na pročelju), nastale vjerojatno prilikom obnove 1823. godine.²⁹ Prelazak palače u vlasništvo braće Bošković sredinom 19. stoljeća, međutim, trebao je značiti ne samo prekid njezine kulturne namjene, nego i kompletno rušenje radi gradnje pravoslavne crkve (prema ranije spomenutom Vecchiettijevom projektu). No, kako se prostor investitoru učinio premalim, od svega se odustaje, pravoslavna se crkva podiže u

Zgrada sjemeništa, Sarakina ulica 2, neoklasicističko stubište izvedeno prema projektu Josipa Vancaša (foto: Jovan Kliska)

Seminary building, Sarakina 2, neo-classicist staircase built after the project by Josip Vancaš (photograph by J. Kliska)

susjednom bloku,³⁰ a Nikola Bošković daje kuću temeljito renovirati, prema projektima izvedenim u Trstu 1893. godine. Izgradnjom novog stubišta na staroj poziciji time je djelomično ostala sačuvana prvotna prostorna organizacija palače,³¹ dok se vanjšina kompletno preoblikuje u jednostavnom neoklasicističkom izrazu, s pravokutnim prozorima naglašenim vijencima.

I druge istaknutije stambene kuće tog vremena svjedoče o nastavku artikulacije pročelja karakterističnim pravokutnim otvorima linearnih profilacija, tek iznimno nadopunjenih ugaonom rustikom, trokutnim i segmentnim zabatima, ili lučno rastvorenim ložama, poput Vuletićeve kuće podignute u Ulici kneza Damjana Jude 1892. godine³² ili pak obližnje kuće *Crkvinarstva* Stolne crkve iz 1904. godine.³³ Pojedine kuće, kao ona Ivana Jelića iz 1887. godine, također u istoj ulici,³⁴ svojim ravnim krovom s balustradom podsjećaju i na neka specifično dubrovačka barokna rješenja (terase palača s rastvorenim prizemljima). Zapravo, možda svojevrsnu dubrovačku tradicionalnost i sklonost dugom kontinuitetu jednom prihvaćenih oblika na vanjskom izgledu zgrada najbolje ilustrira spomenuta Ulica kneza Damjana Jude na Pustijerni, gdje nalazimo kuće građene od 17. do početka 20. stoljeća, uključivo i jednu od najreprezentativnijih baroknih palača – Sorkočevićevu, kasnije biskupsku (s *neorenesansnom* artikulacijom pročelja nastalom u 18. stoljeću) – koje se sve redom odlikuju sličnim dojmom raščlambe vanjštine.

Koliko bi, pak, takav način »neprimjetnog« urastanja neostilske stambene arhitekture u postojeće gradsko tkivo mogao postati opasan, ukoliko se prevrši mjera, pokazuje projekt iz 1904. godine za preinaku barokne palače u Širokoj ulici 1 u

poštu.³⁵ Bez unašanja nove arhitektonske kvalitete, pukim povećanjem u visinu i širinu, a sve pod krinkom vanjskih faksimilskih *neobaroknih* otvora, ova skladna rezidencija, ne samo da bi zadobila sasvim neprimjerene proporcije, nego bi izgubila i dominantni oblikovni element interijera i eksterijera – asimetrično smještenu bočnu terasu. Na sreću, taj zahvat, a i neki kasniji slični, ostao je samo »na papiru«.

Stoga, stambena arhitektura 19. stoljeća u povijesnoj jezgri Dubrovnika, u okviru cjelokupne graditeljske baštine te osebujne urbane cjeline, iako podignuta uglavnom adaptacijama starijih građevina i zauzimanjem njihovih slobodnih prostora (terasa i vrtova), nije prouzročila ni pretjerana rušenja niti veličinom nametljive gabarite, kako je to inače slučaj u mnogim drugim sredinama. Naprotiv, uz dovoljno novog stilskog izraza, potaknutog djelovanjem i nekih iznimnih autora, tu je ostvaren logični razvoj od baroknog klasicizma 18/19. stoljeća do neoklasicizma 19/20. stoljeća, utemeljen na dubrovačkoj tradiciji i osebujnom *historicismu*, izraženom u svjesnom izboru već ostvarenih oblikovnih elemenata. Određeni, radikalno novi arhitektonski i plastični oblici ostaju unutar zidina grada iznimkom, primijenjenom na građevinama drukčijih investitora i namjene od one stambene. Navedenim osobinama Dubrovnik ne samo da odudara od drugih gradova Dalmacije, koji u 19. stoljeću djelomično gube svoju regionalnu urbanističko-arhitektonsku osebujnost ustupivši mjesto internacionalnosti,³⁶ nego se razlikuje i od svojih predgrađa, s daleko slobodnijim neostilskim novogradnjama. Takav stilski kontinuitet, iako ponekad djeluje konzervativno, možda je razlogom da je stari Dubrovnik u tolikoj mjeri sačuvao jasnim i prepoznatljivim svoj vjekovni vizualni identitet.

Bilješke

- 1
K. Horvat-Levaj, *Barokna reprezentativna stambena arhitektura u Dubrovniku*, doktorska disertacija, Zagreb, 1995.
- 2
V. Marković, *Kuća i prostor grada u Dubrovniku nakon potresa 1667. godine*, »Radovi« Instituta za povijest umjetnosti, 14, Zagreb, 1990, str. 137–149.
- 3
Spomenuta godina 1782. i grb Vlaića bili su uklesani na kruni cisterne u predvorju palače, još postojećoj 1986. godine, a kasnije otuđenoj.
- 4
I. Fisković, M. Nodari, M. Vetma, S. Radović, Z. Tolja, Z. Franić, *Palača festivala i njena obnova*, Izdanja Službe za zaštitu spomenika kulture, Dubrovnik, 1995.
- 5
I. Srša, *Konzervatorski izvještaj iz Dubrovnika*, Vijesti muzealaca i konzervatora, 1/4, Zagreb, 1992, str. 17–18.
- 6
L. Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958, str. 35.
- 7
Izvorno stanje ovoga, danas uveliko pregrađenog interijera djelomično je vidljivo i na nacrtima postojećeg stanja prije pregradnje palače 1928. godine u Dubrovačku trgovačku banku. *Gradevinski planovi općine Dubrovnik*, kut. 97/23, 1928, Državni arhiv Dubrovnik (DAD).
- 8
Anticipacija takvog rješenja, s hodnikom koji nadopunjuje samostalno organizirano stubište, prvi se put javlja u palači Bassegli-Kabužić u Ulici Cvijete Zuzorić 4, podignutoj početkom 18. stoljeća, a zamjetljiva je i u kasnobaroknoj adaptaciji palače Bunić na Bunićevoj poljani 1.
- 9
S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808–1848)*, Dubrovnik, 1999.
- 10
Općina Dubrovnik, kut. 301–528–V, No 1689, 1817, DAD. **I. Lenčić-Kugli**, *Gradevinske intervencije u Dubrovniku potkraj 18. i na početku 19. stoljeća*, »Radovi« Instituta za povijest umjetnosti, 12–13, Zagreb, 1988–1989, str. 276–285. U svom članku autorica donosi iscrpne arhivske podatke o Borianijevevim gradevinama, ali bez usporedbe projektiranih zahvata i njihove realizacije (i ubikacije) u povijesnoj jezgri Dubrovnika.
- 11
Nacrte je pronašao Vinicije Lupis.
- 12
Projekti za temeljenje crkve, koje 1870. godine potpisuje Marino Boriani, bili su pohranjeni u arhivu pravoslavne crkve u Dubrovniku (palača Stay).
- 13
Prema *Bazi podataka* Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (**N. Vekarić**) Mihovil Čukić je 1817. godine već boravio u Dubrovniku (ali još ne u navedenoj palači).
- 14
K. Horvat-Levaj, nav. dj., str. 467–474.
- 15
U obrazloženju projekta, podnesenoga Gradskom magistratu, ističe se da »*Oblik doprozornika novih prozora treba odgovarati obliku prozora na staroj zgradi kako bi se novogradnja što više stopila sa starom zgradom*«.
- 16
Elaborati Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku: *Blok 6, Analiza razvoja i stanja*, Dubrovnik, 1985, *Palača M. Kaboge, Prethodna sondažna istraživanja*, Dubrovnik, 1989.
- 17
U katastru iz 1837/76. godine (Arhiv mapa Split) na mjestu nekadašnje terase već je upisana stambena dvokatnica u vlasništvu Mihovila Čukića.
- 18
Karakteristični dvojni lukovi stubišta ponekad su u gradskim kućama podignutim na prijelazu 18. i 19. stoljeća ukrašeni tipičnim klasicističkim motivom lovorova lista (kuće u Kaboginoj ulici 7 i Dropčevoj ulici 4).
- 19
L. Vitelleschi, *Notizie storiche e statistiche del circolo di Ragusa*, Dubrovnik, 1827, rukopis, RO 187, DAD.
- 20
Idejni projekt za gradnju klasicističke crkve u Dubrovniku, ali bez naznake točne lokacije, Vitelleschi je objavio u svojim *Notiziama* 1827. godine (Prema nekim mišljenjima – **G. Vuković**, *Preobrazba Dubrovnika početkom XIX. stoljeća*, Zagreb, 1999. – crkva je bila projektirana za Gradac.). Izvedbene projekte za isti zahvat, datirane 1828. godinom, pronašla sam 1989. godine, prilikom izrade konzervatorskog elaborata za blok s pravoslavnom crkvom u središtu Dubrovnika, kada mi je bio omogućen uvid u arhiv pravoslavne crkve (u nekadašnjoj palači Stay). Ujedno, uz projekte priložen je i (čini se nešto kasniji) plan terena s označenom lokacijom crkve na mjestu nekadašnje palače Gučetić (tada u vlasništvu pravoslavne općine), koji usporedbom s katastarskom kartom iz 1837/76. godine pokazuje da je riječ o Boninovu, gdje je pravoslavna crkva 1837. godine i sagrađena, ali u znatno jednostavnijem obliku nego na Vitelleschijevim projektima.
- 21
Ž. Čorak, *Lokrum u Srednjoj Evropi*, Otok Lokrum, zbornik, Zagreb, 1989, str. 207–211.
- 22
J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800–1880)*, Zagreb, 1941.
- 23
Od izvorne fasade Vijećnice sačuvana je fotografija, što je bio povod diskusijama o njezinoj eventualnoj restituciji, održanima u Društvu arhitekata u Zagrebu i objavljenima u časopisu »Čovjek i prostor«, br. 358, Zagreb, 1983, str. 9–16.
- 24
Ž. Čorak, *Pravoslavna crkva*, elaborat Instituta za povijest umjetnosti: *Dubrovnik – blok omeđen ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićeveom, Gradevni razvoj, arhitektonske osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica*, Zagreb, 1990, str. 87–89.
- 25
Gradevinski planovi općine Dubrovnik, kut 55/2, 1898, DAD.
- 26
Palača s atrijem uz Sarakinu ulicu označena je i na staroj katastarskoj karti iz 1837/76. godine, dok je na mjestu ulaznog dijela kasnijeg sjemeništa prikazana na karti zelena površina, s parcelom nove gradevine ucrtanom u korekciji katastra 1876. godine (Arhiv mapa Split). Prema **L. Beritiću** (*Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958, str. 37) biskupski ordinarijat je dobio dozvolu za rušenje i pregradnju palače (nekada u vlasništvu Gradića) 1851. godine.
- 27
Ispis katastra iz 1837. godine, Arhiv mapa Split.

28

Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 51/20, 1894, DAD.

29

S. Čosić, nav. dj., str. 308.

30

K. Horvat-Levaj, *Građevni razvoj srednjovjekovnog bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika*, »Radovi« Instituta za povijest umjetnosti 16, Zagreb, 1992, str. 41–49.

31

Unutrašnja organizacija kuće (s prepoznatljivim, ne samo baroknim, nego i srednjovjekovnim strukturama), potpuno je uništena prilikom njezine prenamjene u robnu kuću osamdesetih godina 20. stoljeća.

32

Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 49/4, 1892, DAD.

33

Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 61/16, 1904, DAD.

34

Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 44/6,7, 1887, DAD. Balustrada terase nije izvedena jer bi njome kuća premašila visinu dopuštenu u građevinskoj dozvoli. K. Horvat-Levaj, *Problemi interpolacija u nizu »sub varicos« na Pustijerni u Dubrovniku*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 14–15, Zagreb, 1988–1989, str. 97–109.

35

Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 61, 1904, DAD.

36

M. Stagličić, *Neostilska arhitektura u Dalmaciji*, katalog izložbe Historizizam u Hrvatskoj, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000, str. 23–29.

Summary

Katarina Horvat-Levaj

From Baroque classicism to Neo-classicism. Transformations in style and typology of residential architecture in Dubrovnik between 1780 and 1900

This essay on the appearance of classicism in residential architecture in Dubrovnik, at the end of the 18th century, and its gradual transformation into neo-classicism, in the second half of the 19th century came as a result of a study of baroque palaces within the city walls. These palaces were built in the period dating from the earthquake of 1667 until the fall of the Dubrovnik Republic in 1808. Not only did characteristics of the classicist style appear in many internal and external architectural elements in Dubrovnik's palaces, during the second half of the 18th century, but the basic ground-plan of the classicist residential house, that was used in Dubrovnik for most of the 19th century, grew out of a synthesis of two main types of ground-plan organisation of baroque palaces. This resulted at the end of the 18th century with several residences of the highest architectural quality.

One of the results of the significant change in the socio-political situation after the fall of the Dubrovnik Republic was a

different intensity of building activity. Still, within the classicist frame of the early 19th century, the work by the architect Marino Boriani stands out. Notably, in the quality of the construction of an extension to the baroque palace Bassegli and in some residential houses. These have the characteristic ground-plan and spatial solutions based on the mentioned typology of the baroque palaces. The application of the same ground-plan solutions and architectural articulations over the century made the classicism within the walls of the old city walls of Dubrovnik turn almost directly into the neo-classicism of the second half of the 19th century. Evidence of this can be seen in surviving buildings and the rich archival material of the Town plans of the municipality of Dubrovnik stored in the State Archive of Dubrovnik. This formal and stylistic continuity, however conservative it may sometimes seem, is probably the reason why the old city of Dubrovnik has preserved its clear and recognisable centuries-old visual identity to such an extent.